

РОЗДІЛ III. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

*Кириєвський В.Д.
м.Шостка*

ВЕЛИКА ПУТИВЛЬСЬКА ДОРОГА

Середньовічна писемна згадка про дорогу від Новгород-Сіверського до Путивля міститься в унікальній для історії краю жалуваній грамоті московського царя Івана IV (Грозного) (1551 р.) Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирю. В ній при описі кордонів примонастирського бортного угіддя, що позначалося як «хрест косою» і тяглося правим берегом Десни униз повз селище Янчукове, йдеться про «Большую Путизмскую дорогу» як про межу цього «косохрестного» угіддя, що проходила «дорогою по деревню Красное» [1, 144]. У грамоті також зазначено, що межею рибних угідь «к тому ж бортному ужожею» був «Путивльський перевоз», розташований, як розуміємо з тексту, дещо нижче по Десні «пониже деревни Красной». З пізнішої грамоти московського царя Бориса Годунова (1602р.) на угіддя Новгород-Сіверського монастиря маємо розміри цієї «ужожеи»: в довжину три версти від монастиря та дві версти уперек від Десни «до дороги до Путивльские» [1, 150]. Отже, Путивльська дорога проходила в 1551 р. правим берегом Десни через тодішні поселення Янчукове та Красне і далі до «перевозного логу», що був у 1602 р. межею цього примонастирського угіддя «з оброчными ужожеями сельца Чюлатова». Вже потім на Путивльському перевозі, колишній межі рибних ловель 1551 р. «косохрестного» угіддя з суднім угіддям зі знам'ям «соха» монастирського «починка Березова гряда на озерце Любивли» (неподалік нинішньої Дегтярівки), на місці старого поселення виникло в половині XVII ст. лівобережне село Пирогівка [2, 346]. У другій половині XIX ст. на перевізному ярку внизу під правобережною Путивльською горою виник Путивльський хутір [3, 47]. Появу хутора обумовили наявність вапняного виробництва та крейдяного кар'єру, розробленого в середині XIX ст. у Путивльській горі як найзручнішого, найближчого до Десни, тобто до водного шляху у напрямку Чернігова. Виникнення Пирогівки пов'язують з потребою в постійних мешканцях, які б забезпечували перевіз в найближчому до Десни зручному місці лівобережної тераси, якою проходили жвавий за козаків сухопутний шлях з Новгород-Сіверського до Глухова – Путивля – Рильська – Севська. Цікаво, де ж саме проходила головна Путивльська дорога далі Лівобережжям від Путивльського перевозу в час, коли вона вперше згадується в грамоті 1551р.,

зокрема щодо монастирських угідь «в деревне в Сопиче», які обмежувалися «Путивльскою дорогою по речку по Вербу да по околницкую дорогу, что ездят от пруда» [1, 145]? Річка Верба, мабуть, після другого заселення Собича в другій половині XVII ст. вже стала зватися Довгими Водами – дійсно довгими по весні, коли вони ще поєднувалися з річкою Шосткою. Десь на Довгих Водах мав бути «пруд» та «околницкая дорога».

Нині існує лише урочище Окол, що за сім кілометрів від Собича на місці колишнього однойменного болота, зневодненого в 1970-х роках меліораторами. Якщо «окольніцька дорога» йшла по межі бортного лісу й болота в південному напрямку, тоді путивльській дорозі залишається тільки один північно-східний відрізок від Путивльського перевозу до колись довгої річки Верби. Але де ж перетинала Путивльська дорога річку Вербу? Там, де нині суха балка між селами Богданівка і Богданка, що тягнуться понад лівим берегом річки Шостки? Чи там, де в Собичі був монастирський млин, а нині є лише рештки його дубових паль у річці Довгі Води на краю ставка, що розділяє два кутка села Городок і Монастир? Якщо розглянути перший варіант, коли дорога повинна була проходити понад річкою Шосткою, то вона мала йти через єдине на річці село Собичеве, заселене в XVI ст., та старе Глухівське городище на Есмані й далі до Путивля; за другим, «окольнім» варіантом, – перетинаючи річку Осоту (нині там село Клишки) та річку Есмань (Османь, там, де Пристань, що вище, ліворуч села Московське), й далі на Путивль через тогочасні села Дубовичі, Тулиголове, Ярославець. До речі, село Клишки «здавна било» за свідченнями його старожилів у 1729 р. під час Генерального слідства [4, 60], а наскільки давно – можуть підтвердити численні кургани сіверян, зафіксовані ще на початку минулого століття археологом І.С.Абрамовим [5, 18]. Вони були розкидані навколо Великого болота – правого криничного притоку Осоти, між яким та річкою є чималий родючий клин землі, від якого і пішла назва Клишки. І.Абрамов виявив тут «стоянку» біля урочища Пристань, а автор статті – уламки кераміки колочинської культури VI-VII ст. на оголених пісках правого берега Османі.

Г.Сірик, знавець воронізьких околиць, називає давню дорогу від Клишок через Пристань як добре знаний в народі «старий Путивльський шлях» або ж як «княжу дорогу» [6, 81]. Загалом всі зазначені назви поселень окольного варіанту проходження путивльської дороги розташовані на одному південно-східному найкоротшому напрямку від Путивльського перевозу на Десні до Путивлю на

Сеймі, що, мабуть, і відповідає вказаній у «Книге к Большому Чертежу» відстані у 90 верст між Новгород-Сіверським та Путивлем [7, 102]. Як відомо, основна редакція зазначеної книги-путівника складена у 1627 р. з використанням документів-описів 1570-х років. Дещо раніше, у 1619 р., складений інвентар або ж реєстр населених пунктів Новгород-Сіверського уїзду, коли він відійшов від Московської держави і увійшов до складу Речі Посполитої. Реєстр містить села, що могли бути розташовані на вірогідному Путивльському шляху: Дубовичі, Тулиголове, Ярославець [8, 424, 430-431], проте тут не зустрічається Собич, який відновився лише згодом на урочищі Усобич в 1671 р. [2, 358].

Як відомо, наприкінці 1630-х років став відновлюватись Глухів на старому городищі. Одночасно почав заселятися й Вороніж навколо збудованого за поляків млину на Осоті, через який пройшов «новий Путивельський шлях» на Кролевець та Путивль [6, 82]. У «Книге к Большому Чертежу» вказана інша пряма дорога довжиною у 120 верст від Новгорода-Сіверського до Рильська [7, 102]. Вона вже точно мала йти від Путивльського перевозу повз річку Шостку через Собичеве, Березу, Крупець, Глухів, що стояв тоді майже безлюдною пусткою. Не виключено, що і через безіменну на той час Шостку проходила Путивльська дорога, про що говорить назва вулиці Глухівська, яка з'явилась у 1830-х роках в поселенні Шосткинського порохового заводу і навіть після перейменування у 1933 р. на вулицю Карла Маркса і аж до зміни схеми транспортного руху в 1970-х роках була головною транзитною дорогою з Новгорода-Сіверського на Глухів.

Посилання

1. Русина О.Б. Грамоти Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирю. Український археографічний збірник. Вип.2. – Київ, 1992. – Т. 5.
2. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии (полк Нежинский). – К., 1893. – Т. II.
3. Воїнов С. Новгород-Сіверський: нариси історії. – Чернігів, 1999. – 164 с.
4. Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка 1729-1730. – Чернигов, 1901.
5. Никитин Д. Рукопись. Раннеславянские и древнерусские памятники Левобережного Подесенья. – Сумы, 1996.
6. Сірик Г. Вороніж та його околиці. – Торонто, 1989. – 140 с.
7. Книга к Большому Чертежу. – М.-Л., 1950.
8. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648). – К., 2006. – 496 с.

*Іващенко О.В.
Державний історико-культурний
заповідник «Посулля»*

КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ 1637-1638 РОКІВ І РОМЕНЩИНА

Завдячуючи своєму вигідному географічному розташуванню, успішному розвитку торгівлі і ремесел, місто Ромен в 30-х роках XVII ст. стало значним економічним центром на сході Речі Посполитої і за адміністративним поділом відносилось до Київського воєводства [17]. В місті нараховувалось до трьохсот дворів [23, 120-144], діяли дві православні дерев'яні церкви: соборна Успенська [15, 49; 16, 240], (нині на цьому місці височить Василівська церква) та Микольська (Миколаївська) [16, 275-276], зруйнована за комуністичного режиму. Можливо існував уже й католицький костел. Добре укріплений Ромен відігравав роль охоронної фортеці на кордоні з Московським царством, був важливою митницею краю [14, 28].

Постійна загроза набігів татар та московитів, часті прикордонні конфлікти змушували утримувати в місті велику військову залогу, яка складалась з роменських реєстрових козаків та польських жовнірів під командуванням хорунжого Криштофа Сяножатського [1, 14].

Освоївшись на українських землях, поляки на правах «старшого брата» намагались полонізувати нашу Батьківщину, внаслідок чого значно посилювався національний та релігійний гніт. Польські заїди з презирством ставились до української православної віри, вимагали говорити «загальнодоступною» польською мовою.

Така політика викликала шалений спротив українського народу. Вітчизна мала тоді могутнього захисника в особі славного козацтва, загопи якого базувались і на Роменщині. Любий наступ на права українців відразу ж відлунювався численними повстаннями проти нападників.

Найбільше ситуація загострилась в 1637 р., коли сваволя ляхів досягла крайніх меж. Найперше завирувало Запоріжжя, де гетьманом обрали досвідченого полководця Павла Бута, якого запорожці називали Павлюком. Він звернувся до народу із полум'яним закликком до повстання проти поляків, аби визволити Батьківщину від загарбників.

Починаючи з серпня 1637 р. визвольний рух за декілька місяців охопив більшу частину Східної України. Ляхи в паніці тікали під захист добре укріплених замків, кидаючи своє майно. Польний гетьман Микола Потоцький, що восени вдерся з величезним військом на територію України, бідкаючись про непевність свого становища, писав у листопаді королю: «Все до останнього